24/01/2021

«Θεία λύρα»: Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Μάνης

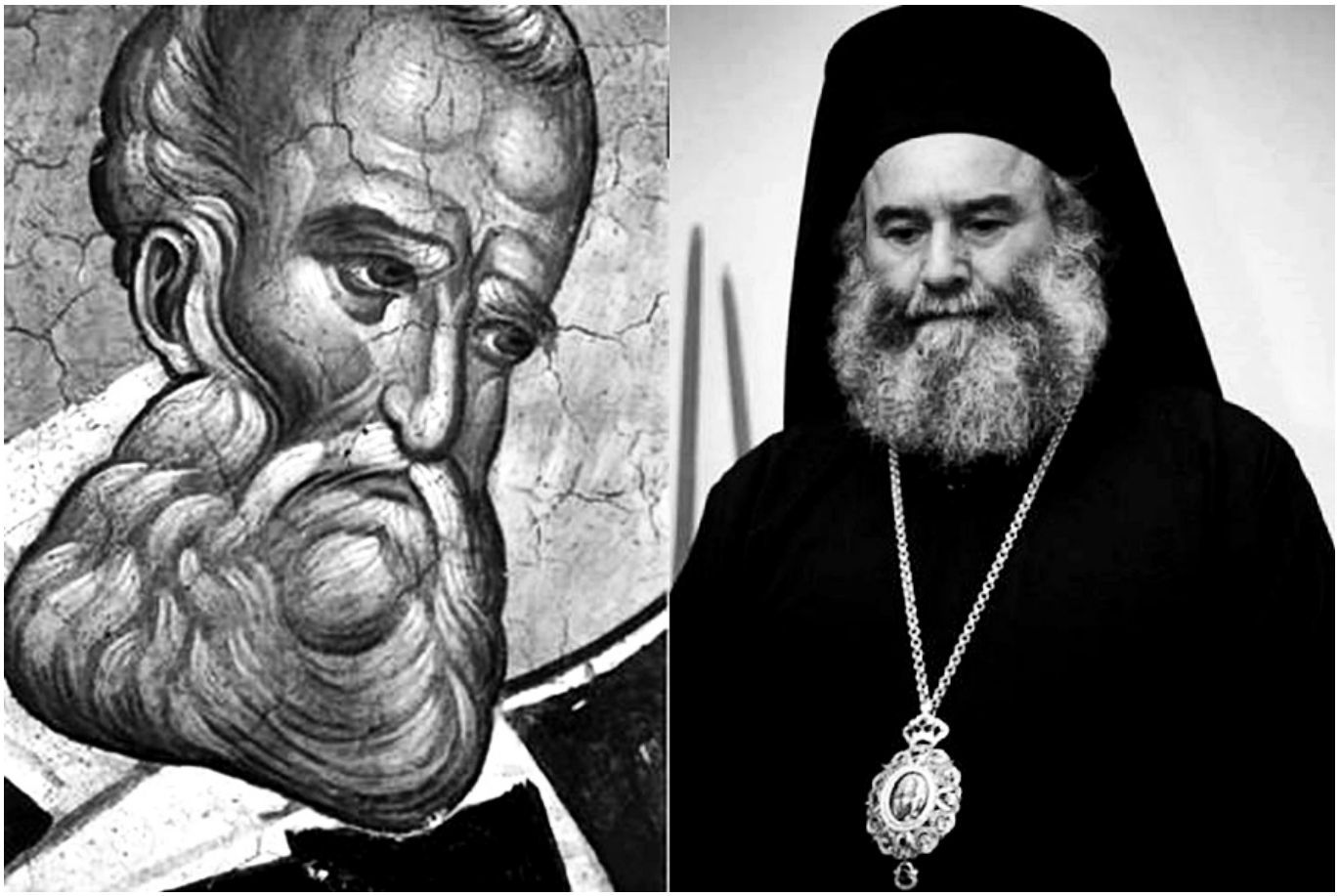

Του Σεβ. Μητροπολίτου Μάνης κ. Χρυσοστόμου Γ’

Μ’ αὐτό τό θαυμάσιο ἔγχορδο μουσικό ὄργανο, ἀλλά τό θεϊκό ἐκεῖνο τῆς Χάριτος, παρομοιάζει ὁ ἱερός ὑμνογράφος, τόν μεγάλο Ἱεράρχη τῆς Ἐκκλησίας, τόν Ἅγιο Γρηγόριο τόν θεολόγο. «Θεία λύρα», ἔτσι ἀποκαλεῖται στό Δοξαστικό τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς ἑορτῆς-μνήμης τοῦ θεορρήμονος ἁγίου Πατρός.

Τῷ ὄντι, ὁ Γρηγόριος ὁ θεολόγος, ὁ ἐπικαλούμενος Ναζιανζηνός, ἕνεκεν τῆς καταγωγῆς του ἀπό τήν Ναζιανζό τῆς Καππαδοκίας, τυγχάνει ἕνας ἀπό τούς ἐπιφανέστερους ἁγίους Ἱεράρχες τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι γνωστόν ὅτι ὁλόκληρος ὁ τέταρτος αἰῶνας χαρακτηρίστηκε «χρυσοῦς αἰῶνας» τοῦ χριστιανισμοῦ, χάρις στούς μεγάλους Καππαδόκες Ἱεράρχες καί τόν Χρυσόστομο συνάμα, οἱ ὁποῖοι ἐπεστράτευσαν ὅλες τίς δυνάμεις τους, τίς γνώσεις τους καί τήν ἐνάρετη βιοτή τους, προκειμένου νά φανερώσουν στούς ἀνθρώπους τά θεῖα μυστήρια τοῦ Θεοῦ.

Εἰδικότερα, ὁ ἅγιος Γρηγόριος, «πεπροικισμένος ἐκ φύσεως δι’ ἐκτάκτων πνευματικῶν χαρισμάτων», κατέστη πηγή θεολογίας καί ἐνδιαίτημα ὑψηλῆς θεωρίας, «κηρύττοντας Ἰησοῦν Χριστόν» καί στηλιτεύοντας τήν πλάνη τῶν δυσσεβῶν. Κατ’ ἄριστον τρόπον συνεδύασε «θεωρία» καί «πράξη», δόγμα καί ἦθος, σοφία καί ἐνάρετο βίο. Ἔλαβε δέ τόν ὕψιστο τίτλο τοῦ θεολόγου, μέ τήν οὐσιαστική ἔννοια τοῦ ὅρου, μετά τόν Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη καί ἔτσι παρέμεινε στήν ἱστορία. Ὁ ἴδιος θά πεῖ: «Βούλει θεολόγος γενέσθαι ποτὲ καὶ τῆς θεότητος ἄξιος; τὰς ἐντολὰς φύλασσε, διὰ τῶν προσταγμάτων ὅδευσον· πρᾶξίς γαρ ἐπίβασις θεωρίας» (Λόγος Κ’, Περὶ δόγματος, 12). Εἶχε ἀποκτήσει βέβαια σπουδαία μόρφωση τῆς θύραθεν καί τῆς χριστιανικῆς παιδείας, σπουδάζοντας στήν Ναζιανζό, στήν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας, στήν ἄλλη Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης, στήν Μεγάλη πόλη τῆς Ἀλεξάνδρειας καί στό «ἰοστεφές ἄστυ», τήν Ἀθήνα. Συνδέθηκε μέ μία ἀληθινή φιλία μέ τόν Μέγα Βασίλειο μέχρι τήν κοίμησή του, ὅπου καί ἐξεφώνησε Ἐπιτάφιο λόγο τήν 1-1-382. Ὁ Γρηγόριος χειροτονήθηκε Ἐπίσκοπος στήν ἄσημη κωμόπολη Σάσιμα, ἐνῶ ἀργότερα ἡ Β’ Οἰκουμενική Σύνοδος, τό 381, τόν ἔφερε ὡς Ἀρχιεπίσκοπο Κων/λεως, τῆς ὁποίας καί προήδρευσε, ἀλλά ὁ θεσπέσιος Ἱεράρχης παρέμεινε γιά λίγο χρονικό διάστημα στόν Ἀρχιεπισκοπικό θρόνο, ἀπ’ ὅπου παραιτήθηκε, ἀφοῦ προηγουμένως ἐκφώνησε καί τόν περίφημο «Συντακτήριο Λόγο» ἐνώπιον τῶν Ἐπισκόπων.

Ἀπό τά πλεῖστα συγγράμματά του μοναδικοί παραμένουν στήν ὅλη δογματική διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ἐμπνευσμένοι πέντε θεολογικοί λόγοι του, ἤτοι οἱ: Κατὰ Εὐνομιανῶν, περὶ θεολογίας, περὶ Υἱοῦ, δύο λόγοι καὶ περὶ Ἁγ. Πνεύματος. Αὐτοί οἱ λόγοι ἐκφωνήθηκαν στήν Κων/πολη καί στό μικρό Ναό τῆς Ἀναστάσεως (ἤ Ἁγίας Ἀναστασίας), μέ τούς ὁποίους κυριολεκτικά στήριξε πνευματικά, κατήχησε καί δίδαξε τούς ὀρθοδόξους πιστούς σέ μία πολύ δύσκολη χρονική περίοδο γιά τήν ὅλη ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι γνωστόν, ὅτι σ’ αὐτούς τούς λόγους του ὁ Γρηγόριος, μέ ἀράμιλλη θεολογική δύναμη, κατανικᾶ τόν αἱρετικό Εὐνόμιο καί διακηρύττει, ὅτι ὁ Υἱός εἶναι «συνάναρχος καὶ συναΐδιος τῷ Πατρί» καί τό Ἅγιον Πνεῦμα «ὁμοούσιον τῷ Πατρί», σέ ἀντίθεση μέ τούς αἱρετικούς πνευματομάχους.

Στό παρόν ἄρθρο μου, ὅμως, θά μείνουμε στό εἶδος ἐκεῖνο τῶν ἔργων του, πού ὀνομάζονται Ἐπιτάφιοι Λόγοι. Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος θεωρεῖται, μάλιστα, ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος εἰσήγαγε στήν ἐκκλησιαστική γραμματεία, τό εἶδος αὐτό τῆς φιλολογίας καί ρητορίας, ἤτοι τούς Ἐπιταφίους Λόγους, βασιζόμενος βέβαια στήν κλασική ρητορική τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καί δή τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου οἱ Ἐπιτάφιοι Λόγοι ἄρχισαν πρός τιμήν τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων καί συνεχίστηκαν πρός ἀπόδοσιν ἀτομικῶν τιμῶν. Ἄλλωστε ἀπ’ αὐτούς τούς προχριστιανικούς χρόνους γνωρίζουμε σπουδαίους Ἐπιταφίους Λόγους ἤ ἀποσπάσματα αὐτῶν, ὅπως τοῦ Λυσία, τοῦ

Δημοσθένους, τοῦ Ὑπερείδου, τοῦ Γοργία, τοῦ Περικλέους, τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ Μενάνδρου κ.ἄ. καί βέβαια γνώστης αὐτῶν ἦταν ὁ λίαν πεπαιδευμένος Ἱεράρχης Γρηγόριος. Ὁ ἴδιος δέν ἀρκέστηκε ὡστόσο στήν ὅλη ρητορική δομή ἑνός Ἐπιταφίου Λόγου, ἀλλά προχώρησε, ὡς χριστιανός ρήτορας, στήν μετάδοση καί ἑνός πνευματικοῦ μηνύματος πρός τούς ἀκροατές του, ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Σώζονται οἱ κάτωθι Ἐπιτάφιοι Λόγοι τοῦ σοφοῦ Ἱεράρχου: Εἰς Καισάριον ἐπιτάφιος. Μετά τόν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του Κασαρίου, τέλη τοῦ 368. Εἰς Γοργονίαν ἐπιτάφιος. Μετά τόν θάνατο τῆς ἀδελφῆς του Γοργονίας, τέλη τοῦ 370. Ἐπιτάφιος εἰς τόν πατέρα. Πρόκειται γιά τόν πατέρα του, ἐπίσης ὀνόματι Γρηγόριον, ὁ ὁποῖος ἦταν Ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ τήν ἄνοιξη τοῦ 374. Καί, εἰς τόν Μ. Βασίλειον Ἐπιτάφιος, ὁ ὁποῖος ἐλέχθη στήν Καισάρεια τήν 1-1-382.

*

Ἀπ’ ὅλους αὐτούς, θά μείνουμε σέ ἕνα Ἐπιτάφιο Λόγο, ἐκεῖνον πρός τόν ἀδελφό του, τόν Καισάριο. Κατ’ ἀρχήν, βέβαια, ὀφείλουμε νά σημειώσουμε ὅτι οἱ γονεῖς τοῦ Ἁγίου, ὀνόματι Γρηγόριος καί Νόννα, ἦσαν θεοσεβεῖς καί ἀπέκτησαν τρία τέκνα, τήν Γοργονία, τόν Γρηγόριο καί τόν Καισάριο. Καί ἡ μέν Γοργονία ἀνεδείχθη ἁγία γυναίκα τῆς προσευχῆς καί τῶν ἀγαθῶν ἔργων φιλανθρωπίας, ὁ δέ Καισάριος σπούδασε στήν Ἀλεξάνδρεια πολλές ἐπιστῆμες, ἀλλά κυρίως ἰατρική καί διετέλεσε ἀνώτερος αὐλικός ὑπάλληλος. Διακρίθηκε γιά τήν ἐντιμότητά του, τό φιλάνθρωπον τῆς προσωπικότητός του, τήν προσφορά του πρός τούς ἐνδεεῖς, τήν ἀσκητική καί ἁγία βιοτή.

Ἀπ’ αὐτόν, λοιπόν, τόν Ἐπιτάφιο Λόγο τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, πρός τόν κοιμηθέντα μικρότερο ἀδελφό του, παραθέτουμε μερικές ἐξαιρετικές περικοπές, ἐξόχως διδακτικές. Ὁ λόγος εὑρίσκεται στήν Ἑλληνική Πατρολογία, τ. 35, 756-788 καί σέ ἄλλες ἐκδόσεις, ὅπως καί στήν ΕΠΕ, 48, Θεσ/νίκη 1980, ἀπ’ ὅπου μεταφέρουμε καί τήν μετάφραση στή νεοελληνική τοῦ ἀξιόλογου φιλόλογου Ἰγνατίου Σακαλῆ.

*

Κατ’ ἀρχήν, στό Προοίμιο, λέγει, ὅτι θά θρηνήσουμε τόν ἀπελθόντα ἀδελφόν του, ἀλλά «οὔτε ἐπαινεσόμεθα πέρα τοῦ μέτρου καῖ πρέποντος». Δέν θά προχωρήσει οὔτε σέ «ἀναλγησία», οὔτε σέ «ἀμετρία». Λέγει δέ, πολύ χαρακτηριστικά, ὅτι «τὴν ὀφειλομένην τοῖς ἀλγοῦσι παράκλησιν ἐπιθήσομεν καὶ μεταθήσομεν τὴν λύπην ἀπὸ τῆς σαρκὸς καὶ τῶν προσκαίρων ἐπὶ τὰ πνευματικὰ καὶ ἀΐδια». Καί βέβαια, μόνον ἕνας θεόπνευστος καί δεινότατος χριστιανός ρήτωρ, ὡς ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος,

θά μποροῦσε νά ἐπιτύχει τό δυσκολότατο τοῦτο ἐγχείρημα, ὅταν μάλιστα ὁ νεκρός εἶναι κατά σάρκα συγγενής του καί παρόντες εἶναι καί οἱ γονεῖς τοῦ κεκοιμημένου.

Στή συνέχεια πλάθει τό ἐγκώμιον, ἀρχίζοντας ἀπό τούς γονεῖς, ἤτοι τόν πατέρα του Γρηγόριο, τήν μητέρα του Νόννα, μιλῶντας γιά τήν εὐσέβειά τους, παρ' ὅτι γιά πολλά ἄλλα μποροῦσε νά τούς ἐπαινέσει. «Πολλῶν καὶ μεγάλων ὑπαρχόντων εἰς εὐφημίαν, λέγει, ἓν μέγιστον ἁπάντων καὶ ὥσπερ ἄλλο τι ἐπίσημόν ἐστιν ἡ εὐσέβεια». Οἱ γονεῖς αὐτοί, συνεχίζει, θησαύρισαν στά παιδιά τους, τήν οὐράνια λαμπρότητα, ὡσάν τήν πιό πολύτιμη κληρονομιά, ἤτοι «κλῆρον μέγιστον τοῖς παισὶ τὴν ἐκεῖθεν λαμπρότητα θησαυρίζοντες».

Ἀκολούθως ὁμιλεῖ γιά τίς λαμπρές σπουδές τοῦ Καισάριου στήν Ἀλεξάνδρεια, ὅπου λέγει: «... Ἐκεῖνος ἐγκατεστάθηκε εἰς τήν πόλιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, πού ἦταν καί τότε καί τώρα τό ἐργαστήριον κάθε παιδείας. Ποῖον πρῶτον καί ποῖον μέγιστον ἀπό τά προτερήματά του νά ἀναφέρω; Τί νά παραλείψω, ὥστε νά μήν ἀδικήσω ἀπέραντα τόν λόγον μου; Ποῖος ἦταν περισσότερον ἀπό ἐκεῖνον ἄξιος τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν δασκάλων του; Ποῖος ἦταν πιό ἀγαπητός εἰς τούς συνομηλίκους του; Ποῖος περισσότερον ἀπό αὐτόν ἀπέφυγε τήν συντροφιά καί τήν συναναστροφήν τῶν φαύλων; Καί ποῖος ἐπεδίωξε περισσότερον τήν συναναστροφήν τῶν ἀρίστων καί μάλιστα τῶν πιό εὐυπολήπτων καί γνωστῶν ἀπό τούς πατριώτας μας; Καί τοῦτο ἐπειδή ἐγνώριζε ὅτι καί οἱ συναναστροφές δέν συντελοῦν ὀλίγον εἰς τήν ἀρετήν ἤ εἰς τήν κακίαν. Δι' αὐτά ὅλα, ποῖος ἦταν ἄλλος ἀπό αὐτόν πολυτιμότερος διά τούς ἄρχοντας; Ποῖος ἦταν γνωστότερος εἰς ὁλόκληρον τήν πόλιν ἀπό αὐτόν διὰ τήν σωφροσύνην καί πιό ἀκουστὸς διὰ τὰς γνώσεις του, ἄν καί ἐξ αἰτίας τοῦ μεγέθους της περνοῦν ὅλοι ἀπαρατήρητοι μέσα εἰς αὐτήν;».

Ἀναφέρει στή συνέχεια, συγκεκριμένα τίς σπουδές του, στή γεωμετρία, ἀστρονομία, ἀριθμητική καί τήν ἰατρική, τήν ὁποία ἀποκαλεῖ «θαυμασία». Συνεχίζει διηγούμενος τήν ἐξάσκηση τῆς ἰατρικῆς τέχνης στήν Κων/πολη, τήν ὁποία ἐπετέλεσε εἰδικότερα στήν αὐτοκρατορική αὐλή ἐπί Κωνσταντίου, ἀλλά συνάμα κάμνει λόγον καί γιά τόν εὐσεβῆ χαρακτῆρα του καί τό φιλάδελφον τοῦ ἤθους του. Λέγει: «φέρε μηδὲ τοῦτο τῶν Καισαρίου καλῶν παρέλθωμεν, ὅ τοῖς μὲν ἄλλοις ἴσως μικρὸν καὶ οὐδὲ μνήμης ἄξιον, ἐμοὶ δὲ καὶ τότε καὶ νῦν μέγιστον ἔδοξεν εἴπερ τῶν ἐπαινετῶν ἡ φιλαδελφία καὶ οὐ παύσομαι τιθεὶς ἐν πρώτοις».

Ὅπως δέ συνεχίζει ὁ Γρηγόριος νά ἐγκωμιάζει τόν Καισάριο, λέγει γι' αὐτόν, ὅτι δέν τόν ἐπηρέαζαν οἱ ποικίλες τιμές καί πρόσκαιρες δόξες, ἀλλά ἴσχυε τό «πρῶτον ἦν εἰς ἀξίωμα χριστιανὸν καὶ εἶναι, καὶ ὀνομάζεσθαι». Θεωροῦσε ὁ Καισάριος ὅλες τίς τιμές καί τίς γήϊνες δόξες ὡς «παιδιὰ καὶ λῆρος», δηλ. παιχνίδι καί φλυαρία. Ὡστόσο, τόν Κωνστάντιον διεδέχθη στόν αὐτοκρατορικό θρόνο, ὁ μισόχριστος

Ἰουλιανός ὁ Παραβάτης, ὁ ὁποῖος ἐπίεζε καί ἐξεβίαζε τόν ἄριστο ἰατρόν Καισάριον, ν’ ἀπαρνηθεῖ τήν χριστιανική πίστη του, πλήν ὅμως, οὐδέν ἐπέτυχε, παρά μόνον τήν ἀποπομπή του. Ὁ Γρηγόριος τό ἀναφέρει τοῦτο μέ ἐπαινετικά λόγια: «ὡς δὲ πάσας αὐτοῦ τὰς ἐν τοῖς λόγοις πλοκὰς διαλύσας, καὶ πεῖραν ἅπασαν ἀφανῆ τε καὶ φανεράν, ὥσπερ τινὰ παιδιὰν παρωσάμενος, μεγάλη καὶ λαμπρᾷ τῇ φωνῇ τὸ Χριστιανὸς εἶναι τε καὶ μένειν ἀνεκήρυξεν, οὐδὲ οὕτω μὲν παντελῶς ἀποπέμπεται». Μετά ὅμως τόν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ ὁ Καισάριος ἐπανῆλθε στήν Κων/πολη καί μάλιστα ἀργότερα διορίστηκε γιά τήν ἐντιμότητά του «ἐπιμελητής θησαυρῶν καί ταμίας τῶν δημοσίων χρημάτων». Κατακλείει δέ, τό πρῶτο μέρος τοῦ λόγου του, ὁ ἅγιος, μέ τοῦτα τά καταπληκτικά λόγια:

«... Τὸν προπέμπομεν μὲ ὕμνους, τὸν συνοδεύουν βήματα Μαρτύρων, τὰ ὅσια χέρια τῶν γονέων του τὸν τιμοῦν καὶ ἡ λαμπρὰ συμπεριφορὰ τῆς μητέρας, ποὺ εἰς τὴν θέσιν τῆς συμφορᾶς προβάλλει τὴν εὐσέβειαν. Ἡ πίστις νικᾷ τὰ δάκρυα, οἱ ψαλμοὶ καθησυχάζουν τοὺς θρήνους καὶ ἀπολαμβάνει τὰ ἄξια βραβεῖα τῆς χριστιανικῆς ψυχῆς, ποὺ τὸ Πνεῦμα τῆς ἔδωσε μὲ τὸ Βάπτισμα τὴν ἀρχικὴν μορφήν της».

*

Στό δεύτερο μέρος τοῦ Ἐπιταφίου Λόγου του, ὁ ἱερός Πατήρ, μέ ἀπαράμιλλη ρητορική τέχνη, μέ βάθος θεολογικοῦ στοχασμοῦ, ἀπευθύνεται τώρα πρός τόν κοιμηθέντα ἀδελφόν του Καισάριον καί λέγει ὡραιότατα:

«... Αὐτὸ εἶναι ἀπὸ ἐμένα, Καισάριε, τὸ σάβανόν σου. Αὐτὲς εἶναι οἱ ἀπαρχὲς τῶν λόγων μου· μὲ κατηγοροῦσες συχνὰ ὅτι τοὺς ἔκρυβα καὶ ἦταν νὰ τοὺς ἀποκαλύψῃς εἰς τὴν περίπτωσιν τὴν ἰδικήν σου. Αὐτὸς εἶναι ὁ στολισμός σου ἀπὸ ἐμένα καὶ γνωρίζω καλὰ πὼς εἶναι ἀπὸ κάθε στολισμὸν προτιμότερος. Δὲν ἀγαποῦσες τὰ ἁπαλὰ καὶ χυτὰ μεταξωτά, ποὺ δὲν σοῦ ἐπροξενοῦσαν χαράν, ὅπως προξενοῦν εἰς τοὺς πολλούς, ὅταν ἦσουν βουτηγμένος εἰς αὐτά, ἀλλὰ εἶχες στολίδι σου τὴν ἀρετήν. Δὲν ἀγαποῦσες τὰ διάφανα λινὰ οὔτε τὰ ἀκριβὰ ἀρώματα. Οὔτε τὰ διάφορα μικροπράγματα τὰ ἀγαπητὰ εἰς τοὺς μικροὺς ἀνθρώπους, ποὺ σήμερα θὰ τὰ ἔκρυβε ὅλα ἡ πικρὴ αὐτὴ πλάκα...».

Καὶ σέ μία ὑπέροχη ἀποστροφή τοῦ λόγου του λέγει: «... τὸ δὲ ἐμὸν δῶρον λόγος», πού οἱ ἐπερχόμενες γενιές θά τόν σεβαστοῦν καί θά τόν φυλάξουν καί θά σέ ἐνθυμοῦνται. Ὁ λόγος αὐτός θά κρατεῖ πάντα στίς ἀκοές καί στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων αὐτόν πού τιμοῦμεν, δηλαδή τόν Καισάριον, καταλήγει ὁ ἱερός πατήρ. Καί πράγματι, ἰδού, ἔπειτα ἀπό τόσους αἰῶνες διαβάζουμε, μελετοῦμε καί παρουσιάζουμε τόν Ἐπιτάφιον αὐτόν Λόγον.

Λέγει, κατόπιν, ὁ Γρηγόριος ὑπέροχα λόγια γιά τήν ἄνοδο τοῦ Καισάριου στούς

οὐρανούς, κοντά στό θρόνο τοῦ Θεοῦ: «...Ἐσὺ ὅμως τώρα εὑρίσκεσαι εἰς τοὺς οὐρανούς, θεῖον καὶ ἱερὸν πνεῦμα, μέσα εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ, ἀσυλλήπτους δι' ἡμᾶς· ἀναπαύσου καὶ παρακολούθησε τὸν χορὸν τῶν Ἀγγέλων καὶ τῶν δικαίων τὴν δόξαν καὶ τὴν λαμπρότητα. Ἢ μᾶλλον θά μετέχῃς καὶ ἐσὺ εἰς τὸν χορὸν καὶ τὴν ἰδίαν θὰ νιώθῃς χαρὰν καὶ θὰ γελᾷς μὲ ὅλα τὰ ἰδικά μας ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ, μὲ ὅ,τι ἀποκαλοῦμε πλούτη, μὲ τὰ ἀσήμαντα ἀξιώματα, τὶς ψεύτικες τιμές, τὴν ἀπάτην τῶν αἰσθήσεων, τὸ γύρισμα τῆς ζωῆς αὐτῆς, τὴν σύγχυσίν μας καὶ τὴν ἄγνοιαν, καθὼς σὲ νυχτερινὴν μάχην. Θὰ εἶσαι εἰς τὸ πλάϊ τοῦ μεγάλου Βασιλέως καταπλημμυρισμένος ἀπὸ τὸ ἐκεῖ φῶς. Αὐτοῦ τοῦ φωτὸς ὀλίγον ἀντιφέγγισμα δεχθήκαμε καὶ ἐμεῖς ἀπὸ ἐκεῖ, ὅσον νὰ διακρίνωμε ἀνάμεσα ἀπὸ καθρέφτες καὶ αἰνίγματα καὶ παρακαλοῦμε, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ζωὴν αὐτήν, νὰ συναντήσωμε τὴν ἰδίαν τὴν πηγὴν τοῦ φωτός, ἀντικρύζοντας μὲ καθαρὸν νοῦν τὴν καθαρὰν ἀλήθειαν. Θὰ εἶναι αὐτὸς ὁ μισθός μας διὰ τὴν φιλόπονον ἐδῶ ἐπιδίωξιν τοῦ καλοῦ, ἡ πλήρης μετοχὴ ἐκεῖ εἰς τὸ καλὸν καὶ ἡ θέα, ποὺ τὰ ἱερά μας βιβλία καὶ οἱ μύσται τοῦ θείου ὁρίζουν ὡς κατάληξιν τῆς ψυχικῆς μας πορείας».

*

Στή συνέχεια κάμνει λόγο γιά τό παροδικό καί πρόσκαιρο τοῦ παρόντος βίου καί γιά τήν ματαιότητα, λέγοντας ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἴμεθα ὡς «ὄναρ οὐχ ἱστάμενον, φάσμα τι (=φάντασμα) μή κρατούμενον, πτῆσις ὀρνίου παρερχομένου, ναῦς ἐπὶ θαλάσσης ἴχνος οὐκ ἔχουσα, κόνις, ἀτμίς, ἐωθινὴ δρόσος, ἄνθος καιρῷ φυόμενον, καὶ καιρῷ λυόμενον», κλείνοντας μέ τήν τοῦ Δαυΐδ φράση: «Ἄνθρωπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, οὕτως ἐξανθήσει» (Ψ. 102, 15) καί τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ τήν ἄλλη σπουδαία φράση: «Πάντα ματαιότης ματαιοτήτων, τά πάντα ματαιότης» (Ἐκκλ. Κεφ. Α', 2).

*

Προχωρεῖ στόν Ἐπιτάφιον Λόγον του μέ τήν παραμυθία, τήν παρηγορία καί παράκληση καί συγχρόνως συμβουλεύει τό ἀκροατήριο: «Φέρε δέξασθε παράκλησιν.... μὴ τοίνυν πενθῶμεν Καισάριον...»· «... Ἂς θρηνοῦμε τὸν ἑαυτόν μας διὰ ὅσα ἐχάσαμε καὶ δι' αὐτὰ ποὺ μᾶς περιμένουν, ἂν δὲν ἀκολουθήσωμε τὴν μερίδα τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν σπεύσωμεν πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ οὐρανοῦ, παραδίδοντας ὁλόψυχα τὸν ἑαυτόν μας εἰς τόν Θεόν καὶ παρατρέχοντας ὅσα τρέχουν καὶ φεύγουν. Πρέπει νὰ ἐγκαταλείψωμε τὴν γῆν, ἐνῷ ἀκόμη ζοῦμε ἐπάνω εἰς αὐτὴν καὶ νὰ ἀκολουθήσωμε εἰλικρινὰ τὸ Πνεῦμα, ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ πρὸς τὰ ἄνω».

Λέγει δέ κατόπιν ὅτι τό «μεῖζον φάρμακον», γιά τήν παρηγορία ὅλων, εἶναι ἡ ἀξία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Καί προσθέτει ὅτι στή Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου, ὅταν θά ἠχήσει ἡ «ἐσχάτη σάλπιγγα», τότε «Καισάριον αὐτὸν ὄψομαι, μηκέτι

ἐκδημοῦντα, μηκέτι φερόμενον, μηκέτι πενθούμενον, μηκέτι ἐλεούμενον, λαμπρόν, ἔνδοξον, ὑψηλόν· υἱός μοι κατ’ ὄναρ ὤφθης πολλάκις, ὦ φίλτατε ἀδελφῶν ἐμοὶ καὶ φιλαδελφότατε».

Κατακλείει δέ τόν λόγον του, ὁ σοφός Ἱεράρχης καί θεῖος ποιμήν, ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ἀναπέμποντας μία ὑπέροχη προσευχή: «Ὦ Δέσποτα πάντων καὶ ποιητά, καὶ διαφερόντως τοῦδε τοῦ πλάσματος! Ὦ Θεὲ τῶν σῶν ἀνθρώπων, καὶ πάτερ, καὶ κυβερνῆτα! Ὦ ζωῆς καὶ θανάτου Κύριε! Ὦ ψυχῶν ἡμετέρων ταμία καὶ εὐεργέτα! Ὦ ποιῶν τὰ πάντα, καὶ μετασκευάζων τῷ τεχνίτῃ. Λόγῳ κατὰ καιρόν, καὶ ὡς αὐτὸς ἐπίστασαι τῷ βάθει τῆς σῆς σοφίας καὶ διοικήσεως, νῦν μὲν δέχοιο Καισάριον, ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας ἀποδημίας· εἰ δὲ τὸν τελευταῖον πρῶτον συγχωροῦμεν τοῖς σοῖς λόγοις, οἷς τὸ πᾶν φέρεται· δέχοιο δὲ καὶ ἡμᾶς ὕστερον ἐν καιρῷ εὐθέτῳ, οἰκονομήσας ἐν τῇ σαρκὶ ἐφ’ ὅσον ἂν ᾖ συμφέρον· καὶ δέχοιό γε διὰ τὸν σὸν φόβον ἑτοιμασθέντας, καὶ οὐ ταρασσομένους, οὐδὲ ὑποχωροῦντας ἐν ἡμέρᾳ τῇ τελευταίᾳ, καὶ βίᾳ τῶν ἐντεῦθεν ἀποσπωμένους, ὃ τῶν φιλοκόσμων ψυχῶν πάθος καὶ φιλοσάρκων, ἀλλὰ προθύμως πρὸς τὴν αὐτόθεν ζωὴν τὴν μακραίωνά τε καὶ μακαρίαν, τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν».

*

Πραγματικά, μέ τόν Ἐπιτάφιο αὐτό λόγο, ἡ «θεία λύρα» ἔκρουσε τίς χορδές τῆς ψυχῆς τῶν ἀκροατῶν του. Τούς παρηγόρησε. Τούς δίδαξε. Πρόκειται, θά λέγαμε, γιά μία σπουδαία μελέτη, μέ κεντρικό θέμα τό ρέον τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τήν πραγματικότητα τοῦ θανάτου καί τήν ἀλήθεια τῆς ἐπουράνιας ζωῆς. Ἕνα ὑπέροχο μεταθανάτιο ἐγκώμιο γιά τόν ἀδελφό του Καισάριο, μέ σοφία, μέ σύνεση, μέ διάκριση, μέ βαθειά πίστη στόν Κύριο. Ἕνας ἀληθινός παραμυθητικός Ἐπιτάφιος Λόγος, πού μόνον ὁ «ποιμενικός αὐλός» τῆς θεολογίας ἑνός Γρηγορίου θά μποροῦσε νά ἐκφωνήσει.

Ἀλλά τίς ἀλήθειες αὐτές, πού διεκήρυξε μέ τόν Λόγο του ὁ ἅγιος Ἱεράρχης, συχνά ἐμεῖς τίς παραγνωρίζουμε, γι’ αὐτό καί ἐπαιρόμεθα καί διάγουμε τήν ζωή μας, δουλεύοντας μέ ἐντελῶς γήϊνο φρόνημα. Ὡστόσο, ὀφείλουμε νά συλλογιζόμεθα τόσον τήν ὕπαρξη τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ὅσον καί τῆς μελλούσης ζωῆς καί ἀνταποδόσεως.

Ἡ «θεία λύρα» τοῦ πνεύματος, ἐν προκειμένῳ, θά μᾶς προτρέψει: «Τῶν καλῶν τὸ πρῶτον... ἐστὶν ἀεὶ Θεὸν κτᾶσθαι καὶ γένεσθαι κτῆμα Θεοῦ διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεώς τε καὶ ἀναβάσεως» (Ἐπιστολή πρός πρεσβύτερον Σακερδώτα (PG 37, 349).

Ἀληθεύει, συνεπῶς, ἡ μαρτυρία τοῦ Ρουφίνου τῆς Ἀκυηλίας (4ος αἰ.) πού,

μετέφρασε Γρηγόριον, στά λατινικά, ὅτι: «Τοῦ Γρηγορίου οὐδὲν οὔτε τοῦ βίου ἐπαινετώτερον καὶ ἁγιώτερον οὔτε τῆς εὐγλωττίας λαμπρότερον καὶ ἐνδοξότερον οὔτε τῆς πίστεως καθαρώτερον καὶ ὀρθότερον οὔτε τῆς ἐπιστήμης πληρέστερον καὶ τελειότερον δύναται νὰ εὑρεθῇ» (PG 35, 92).